

POLEMIKA

FRIEDRICH ENGELS V NOVI IZDAJI

Članek, ki ga je Jože Goričar objavil v *Delu* in v *Naših razgledih* pod naslovom *Zapis o kulturniških diskusijah o ustavnih načrtih* ima kljub svojemu majhnemu obsegu splošno teoretično ter kulturnopolitično razsežnost. To pa najprej zaradi tega, ker se sklicuje na marksizem, smatrajoč svoje teze za pravilno in uspešno interpretacijo nekaterih temeljnih Marxovih oziroma Engelsovih ugotovitev. Poleg tega skuša uveljaviti posebno pojmovanje družbene strukture sploh in socializma še posebej, nazadnje pa se v njem pojavlja še poseben odnos do kulturnih delavcev, umetnikov, znanstvenikov in publicistov, ki so posegli v razpravljanje o ustavnih predosnutkih. Zaradi tega nudi več kot dovolj možnosti za podrobnejše razmišljanje. Pričujejoči polemični prispevek se noče dotakniti vseh vprašanj, o katerih je pisal Goričar, pač pa se želi posebej zaustaviti samo ob njegovi interpretaciji nekaterih bistvenih marksističnih izhodišč.

Osrednja misel in vir Goričarjevega članka sta skrita v naslednjih besedah:

Zato da lahko diskutiramo, filozofiramo, raziskujemo, kultiviramo, obdelujemo in oblikujemo — oprostite, da bom ponovil misel, ki bo že kmalu stara sto let, ki pa, kakor kaže, še ni izgubila svoje aktualnosti — moramo predvsem jesti, piti, stanovati in se oblačiti.

Ne bomo se zdaj ukvarjali z vprašanjem, koliko je v resnici stara misel, ki ji je Goričar prisodil slabih sto let. Pač pa je potrebno že takoj na začetku ugotoviti, da je pravkar citirani stavek razmeroma zvesta ponovitev nekaterih Engelsovih trditev, na katere je naš avtor postal pozoren, že ko je pisal svojo *Sociologijo*. Na 119. strani te knjige se njen pisec sprašuje: »kakšen je tedaj odnos med ekonomsko bazo družbe in njeno nadstavbo?« ter odgovarja, da je ta odnos pojasnil F. Engels sicer »preprosto, vendar znanstveno nič manj pomembno«, in sicer v svojem govoru na Marxovem grobu. Temu podatku sledijo Engelsove misli, češ »da je Marx odkril razvojni zakon človeške zgodovine. odkril je namreč preprosto, doslej pod ideološko peno zakrito dejstvo, da morajo ljudje predvsem najprej jesti, piti, stanovati in se oblačiti, preden se lahko ukvarjajo s politiko, znanostjo, umetnostjo, religijo itd.«

Priznati moramo, da med temi Engelsovimi besedami in zgoraj navedenim Goričarjevim stavkom v resnici ni kdo ve kakšne razlike, in zato se vprašajmo, kako je Goričar s to Engelsovo razlago Marxovega odkritja ravnal, kaj je iz nje izpeljal in do kakšnih zaključkov ga je privedla.

Goričar nadaljuje:

Imeti moramo tedaj tiste stvarne pogoje, ki so potrebni tako za našo osebno eksistenco (na tej strani materialne nuje), kakor tudi takšne, ki jih potrebujemo za to, da sploh lahko »kultiviramo, oblikujemo in obdelujemo« (na oni strani materialne nuje).

Tem besedam sledi vprašanje: »Odkod ta tvarna sredstva?« vprašanju pa odgovor, ki nam pripoveduje, da dobivamo ta tvarna sredstva iz družbenega bogastva, ki ga ustvarjajo neposredni producenti v procesu materialne produk-

cije. To pa pomeni, da je materialna produkcija, oziroma družbeno bogastvo glavni pogoj, da »kultura sploh lahko je«, da filozofija, znanost in umetnost sploh lahko so, da se duhovna »produkcija« sploh lahko razvija, da duhovno življenje sploh lahko poteka. Eksistenca duhovne produkcije je v članku, ki je predmet naše analize, popolnoma in do kraja odvisna od materialne produkcije, odnos med obema prvinama je samo enosmeren, tako da ni mogoče reči, da bi bila tudi materialna produkcija kakorkoli odvisna od duhovne proizvodnje, od kulture itd. Nisem sicer prepričan, da je možno Goričarjevo tezo povsem upravičeno prevesti v pregovor *primum vivere, deinde philosophari*, vendar pa se je v njej duh tega pregovora v precejšnji meri res uveljavil, in kolikor se je uveljavil, toliko proglašata ta teza kulturno in duhovno produkcijo sploh za stvar relativnega ugodja, relativnega blagostanja, skratka za neke vrste luksuz. Kljub pomislekom, ki se nam utegnejo upravičeno vzbuditi ob takšni interpretaciji Goričarjevih misli, pa je vendarle očitno, da nas hoče njegov članek prepričati, kako je materialna produkcija samo pogoj za existenco kulture, kako je *vivere* samo pogoj za *philosophari*, in nič več. Kultura — tako je možno sklepati iz besed našega avtorja — prejme iz družbenega bogastva pripadajoči ji delež, nato pa se zveza med temeljem in nadstavbo nekako pretrga. Potemtakem poteka na materialni bazi neko dogajanje, neko posebno življenje, in sicer tako rekoč samo od sebe, samo iz sebe in samo zaradi sebe ter ima z materialno proizvodnjo samo toliko zveze, da troši njene plodove. To nenavadno življenje ni v nobeni globlji zvezi z interesi materialne proizvodnje, kar nas seveda nujno privede do prepričanja, da *philosophari* nima nobenega pomena za *vivere*. Kultura prejema svoj smisel tedaj sama iz sebe in bi jo — če pravilno in dosledno izpeljemo osnovno tezo obravnavanega članka do kraja — smeli verjetno proglasiti za najčistejši in parazitski *l'art pour l'art*. Če pa je tako in če upoštevamo še, da Goričar v svojem članku nenehoma poudarja, da kultura družbeno bogastvo samo troši, kar seveda pomeni, da prav nič ne prispeva k njegovemu ustvarjanju, potem nismo daleč od sklepa, da poteka materialna proizvodnja popolnoma sama zase, da za svojo existenco ne potrebuje nikakršnega diskutiranja, filozofiranja, raziskovanja, kultiviranja itd.

Iz takšnih in podobnih nazorov pa nujno izvirajo posledice, ki opredeljujejo med drugim tudi odnos med neposrednim proizvajalcem in duhovno produkcijo, oziroma njenimi plodovi. V članku, o katerem govorimo, nastopajo neposredni proizvajalci najprej kot tvorci tistega dela družbenega bogastva, ki je neogibno potreben za existenco kulture, hkrati pa se pojavljajo tudi kot konzumenti kulture in duhovnih produktov. Pri tem se odpira vprašanje: zakaj pa neposredni proizvajalci sploh konzumirajo kulturo? Do tega vprašanja nas privede naslednji premislek: če bi bilo res mogoče pojmovati odnos med materialno in duhovno proizvodnjo samo kot tak enosmerni odnos, ki ga lahko vsega in v celoti ponazorimo z *deinde*, tedaj je možno trditi tudi, da duhovna produkcija nima nobenega pomena za producentovo delo, se pravi za tisto, kar je njegovo temeljno opravilo. Če bi bilo res, da kultura družbeno bogastvo samo troši in ga torej ne pomaga tudi ustvarjati, če bi bilo potemtakem res, da materialna proizvodnja ne potrebuje nobene duhovne proizvodnje, potem bi iz tega nujno sledila trditev, da elementarne potrebe, ki jih razred neposrednih proizvajalcev zadovoljuje s svojim delom, z materialno proizvodnjo, v tem razredu ne morejo razviti ali ustvariti nikakršnega interesa za duhovne pro-

dukte, saj je za zadovoljitev teh elementarnih potreb dovolj že materialna proizvodnja sama, ta pa ni prav nič odvisna od duhovne proizvodnje. Če je tedaj neposredni proizvajalec kljub vsemu temu vendarle potrošnik kulture, potem je očitno, da to njegovo trošenje ni v nobeni zvezi z njegovim delom niti ne s tistimi elementarnimi potrebami, zaradi katerih to delo sploh opravlja. To pa bi pomenilo, da je razred neposrednih proizvajalcev potrošnik duhovnih produktov le zaradi nekega posebnega interesa, ki se je v njem razvil izven območja ustvarjanja družbenega bogastva, izven območja potreb njegove eksistence.

Morda smemo zdaj že opisati osnovni smisel vsega tega, kar smo na kratko analizirali. Očitno je, da nas navedene in analizirane misli privedejo v zadnji posledici do predstave o takšni družbi, kjer sta materialna in duhovna proizvodnja druga od druge popolnoma ločeni, kajti: materialna produkcija samo omogoča duhovno delo, to pa poteka potem verjetno tako, kakor se mu zdi, razen seveda če mu dajo tako majhen del družbenega bogastva, da je obsojeno na klavarno vegetiranje.

Ker pa smo ugotovili, da je Goričar za izhodišče svojega članka uporabil pravzaprav Engelsovo misel, bi zaradi tega smeli zapisati, da nas do opisane predstave pripeljejo ravno Engelsove trditve, oziroma njegova razlaga Marsovega nauka. Vendar temu ni tako. Kajti Engels je dejal, da »je Marx odkril razvojni zakon zgodovine: odkril je namreč preprosto, doslej pod ideološko peno zakrito destvo, da morajo ljudje predvsem najprej jesti, piti, stanovati in se oblačiti, preden se lahko ukvarjajo s politiko, znanostjo, umetnostjo, religijo itd.; da je torej proizvodnja neposrednih materialnih življenjskih sredstev in s tem vsakokratna razvojna stopnja kakega naroda ali kake dobe tista osnova, iz katere so se razvile družbene ustanove, pravni nazori, umetnostne in celo verske ideje nekaterih ljudi, in da je treba torej te ustanove, nazore in ideje razlagati s te osnove, ne pa narobe, kakor se je godilo doslej« (citirano po Goričarjevi *Sociologiji*).

Potrebno je, da opozorimo na nekatere značilnosti tega citata. Iz dejstva, da je za eksistenco znanosti, umetnosti in religije potrebno najprej jesti, piti itd., je Engels izpeljal misel, da je materialna proizvodnja in z njo vsakokratna razvojna stopnja tista osnova, iz katere so se razvile razne ustanove, nazori in ideje. Materialni temelji imajo pri Engelsu mnogo večji pomen kot pa pri Goričarju. Kultura — tako lahko razberemo iz Engelsovih stavkov — ni od materialne osnove odvisna samo »finančno«, saj beremo, da je treba ustanove, nazore in ideje razlagati, se pravi ugotavljati njih smisel in vsebino le iz te materialne osnove same. Če pa je v tej osnovi res skrit ključ do vsebine in smisla idej in nazorov, do vsebine in smisla duhovne produkcije, potem je očitno, da prejema vsa ta produkcija svoj smisel in vsebino ravno iz te materialne osnove, iz materialnega življenja. Engels govori torej o vsebinski odvisnosti kulture od materialne proizvodnje. Goričar pa govori samo o njeni »finančni« odvisnosti. Engels pravi, da se kultura razvija iz materialne osnove, Goričar misli, da je kratko in malo kar položena na to osnovo. Engels nam razlaga, odkod dobiva kultura svojo vsebino in svoj smisel, Goričar pa ve samo to, kje dobiva denar za svojo eksistenco. Engels nas vodi do smisla, Goričar do nesmisla kulture. Iz Engelsovih besed spoznamo, da je duhovna produkcija v neposredni zvezi z našo materialno eksistenco in njenimi problemi, Goričar je kulturo popolnoma ločil od problemov materialnega življenja družbe. Zaradi

tega je upravičena trditev, da je Goričar tisto misel, ki jo je našel pri Engelsu, uporabil tako, da je prišel do tez, ki nimajo z Engelsom nobene zveze več. Iztrgal je iz Engelsovega teksta samo en stavek in z njim ravnal tako, da se je bistveno oddaljil od celotnega odlomka iz Engelsovega govora. Engels in Goričar sta pričela z isto temeljno mislijo, izvedla pa sta iz nje vsak drugačne posledice. Zato Goričarjeve dedukcije niso ustrezna interpretacija Engelsovih oziroma Marxovih nazorov, saj je po vsem tem docela nedvomno, da je Goričar spregledal, izpustil, zanemarljivo dolgo vrsto opredelitev kulture, njene strukture in njene funkcije, brez katerih ni in ne more biti marksističnega pojmovanja družbe. Namesto da bi upošteval celotni sklop definicij, se je oprl samo na eno, res da temeljno, a vendar le delno ugotovitev, jo absolutiziral in jo v določenem smislu prignal do absurda in iz njega zgradil cel sistem.

Iz vsega povedanega je že samo po sebi očitno, kako smo prišli do takšne svojevrstne izdaje, do takšne nenavadne redakcije Engelsovih nazorov. Kljub temu pa je potrebno posebej poudariti tole: vse naše sklepanje je upravičeno najprej zaradi tega, ker je Goričar svoj članek gradil samo in izključno le na dejstvu, da duhovna produkcija ne more eksistirati kar sama iz sebe in da potrebuje torej za svojo existenco določeno količino materialnih dejstev. Naš postopek je bil tembolj upravičen, ker analizirani članek nikjer ne govori o družbeni funkciji in o družbenem pomenu kulture in duhovne produkcije, nikjer ničesar ne pove o učinkovanju te produkcije na materialno življenje in mu še na misel ne pride, da bi med obema prvina ma lahko bila kakšna posebna ali globlja funkcionalna zveza.

Najbolj prepričljivo potrdilo za vse naše sklepe pa je presenetljivo in odbijajoče dejstvo, da je Goričar na podlagi opisanih pojmovanj sestavil tudi predlog, kakšno mesto in kakšen položaj naj bi dobila kultura v socialistični družbi in v naših novih ustavah. Predlagal je, naj bi tudi nove ustave prav nič ne upoštevale funkcije in družbenega pomena kulture, predlagal je, naj bi obravnavale kulturo samo kot nekoga, ki ne počne nič drugega kot to, da ne-nehoma kdo ve zakaj in kdo ve po kakšni logiki kar naprej samo troši družbeno bogastvo. Če bi obveljala njegova, potem bi naše nove ustave dejansko ukinjale smisel in pomen kulture in duhovne produkcije sploh. Tega pa seveda ni mogoče storiti preprosto zaradi tega, ker kultura svojega smisla in svoje funkcije ne prejema iz denarja, ki ji je potreben za lastno existenco.

Po vsem tem pa je menda zdaj popolnoma jasno, da izgubi sleherno veljavo tudi večji del Goričarjevega članka in ne le tiste teze, ki smo jih posebej analizirali. Zlasti pa nima nobene vrednosti njegova teorija o dezalienaciji, oziroma njegov poskus kako uporabiti ta pojem tudi za kulturo. Ravno tako očitno pa je, da tudi njegovega predloga, kakšno naj bi bilo po določilih novih ustav upravljanje v kulturnih ustanovah, ni mogoče resno obravnavati.

Dušan Pirjevec

IZHODIŠČA — IN IZHODI?

V deseti številki *Naše sodobnosti* je Dušan Pirjevec priobčil članek *Ne-resnične dileme*, v katerem obravnava nekakšen boj med krogom piscev *Perspektiv* in velikim delom slovenske inteligence, ki ga ta krog piscev stalno napada. Na kratko: meni se zdi članek kljub vsej ostroumnosti avtorja čudna